

«У ЛЮДЕЙ З'ЯВИЛАСЬ НАДІЯ...»

(До 50-річчя XX з'їзду КПРС)

50 років минуло з того часу, як сталася безпрецедентна подія в історії Радянської держави: в московському Кремлі за зачиненими дверима, але з офіційної трибуни, пролунали слова викривальної доповіді, яка фактично стала «символом» XX з'їзду КПРС та, мабуть, і всього 1956 року. Стосувалася закрита доповідь Сталіна - «вождя і батька всіх народів», людини, навколо якої ще за її життя було створено ореол, якої боялись і яку любили одночасно. Парадокс цієї події ще й в тому, що шокуючі для багатьох учасників з'їзду слова пролунали з вуст особи, так би мовити, «системної», - політичного діяча, кар'єрне зростання якого припало саме на сталінські часи. Зрештою, радянська система не була б собою, якби не примусила населення великої країни за одну лише добу «забути» той образ Сталіна, який культивувався не одне десятиліття, і повірити в новий, створений нашвидкоруч за кілька годин, поки читалась доповідь.

У ніч з 24 на 25 лютого 1956 року Перший секретар ЦК КПРС М.С.Хрущов у доповіді «Про культ особи і його наслідки» «роз'яснив» делегатам XX з'їзду партії, що «...возвеличування однієї особи, перетворення її в якусь надлюдину, що має надзвичайні якості, подібно до бога» неприпустиме. «Ця людина ніби все знає, все бачить, за всіх думає, все може зробити; вона непогрішима в своїх вчинках. Таке уявлення про людину, і, говорячи конкретно, про Сталіна, культивувалось у нас багато років»¹, - ці слова доповідача дають чітке уявлення про «образ-до» Сталіна, який був частиною колективної свідомості радянського народу, або, скоріше, несвідомою, сліпою вірою.

У народній свідомості домінував насаджуваний засобами масової пропаганди і мистецтва героїзований, плакатний, іконописний образ Сталіна. В цьому контексті доречно навести рядки з поеми О.Т.Твардовського «Дали»:

Когда кремлевскими стенами
Живой от жизни огражден,
Как грозный дух он был над нами,
Иных не знали мы имен...²

Тому «для більшості з іменем Сталіна було пов'язане особливе місце нашої держави на світовій арені, впевненість в подоланні труднощів, бід. «Він все зможе, знайде єдине правильне рішення», - так звикли вважати, так думали, таким утвердився феномен цієї особи - вище бога, ближче батька і матері, єдиний в своєму роді»³.

Доповідь прочитана. Присутнім у залі делегатам було представлено на суд (хоча перш ніж осудити, треба було усвідомити) новий образ Сталіна - «образ-після». «Сталін надто грубий»⁴, він «проявляв повну нетерпимість до колективності в керівництві і роботі, допускав грубе насилля над усім, що не тільки суперечило йому, але що здавалось йому, при його примхливості і деспотичності, таким, що суперечило його уявленням. Він діяв ... шляхом нав'язування своїх уявлень, шляхом вимог безумовного підкорення його думці. Той, хто чинив опір цьому і намагався доводити власну точку зору, свою правоту, той був приречений на виключення із керівного колективу з наступним моральним і фізичним знищенням»⁵. А якщо додати до цього факти, що стосувались репресій, порушення ленінських принципів керівництва, некомпетентності Сталіна як військового головнокомандувача б та ряд інших, то маємо особистість, зовсім протилежну тій, яку знали до 1956 року.

Сьогодні складно уявити, що могли відчувати присутні на закритому засіданні, а пізніше - мільйони простих людей. «Десталінізація згори» або «десталінізація по

вертикалі» зумовила певний дисонанс у свідомості. Для прикладу: психологами доведено, що перше уявлення про людину складається протягом перших 3-5 хвилин спілкування і потім його дуже складно змінити, практично неможливо. Якщо ж взяти до уваги, що «образ-до» Сталіна формувався (точніше - формували) «трохи» довше, то стає очевидним: часу усвідомити нову правду треба було більше.

О. І. Аджубей згадує: «...рік цей (1956) був сповнений тривоги і ми металися, не знаходячи відповіді на багато питань, - немає такої відповіді й досі. Це сьогодні декому здається, що ми могли і зобов'язані були в одну мить змінити свою суспільну свідомість. «Мить» затяглася на десятиліття...»⁷

Оскільки фундаментальних основ системи доповідь «Про культ особи...» не торкнулася, а отже, основні риси адміністративно-командного стилю управління зберігалися, то нікого в керівництві ані партії, ані держави не цікавило, що думали або відчували люди. Доповідь була сприйнята як план дій.

У тисячі партійних організацій по всьому Радянському Союзу були розіслані «червоні книжечки» із вказівкою «для службового використання». Шляхом читання тексту доповіді на зборах партійних осередків різного рівня громадськість знайомила з доленосними висновками партії щодо культу особи в житті радянської держави і Комуністичної партії. Так розпочалася масштабна десталінізація.

Метою даної статті є аналіз пропагандистських заходів, спрямованих на десталінізацію радянської системи на території Чернігівщини.

Поки що ця тема не здобула належного висвітлення в науковій літературі, хоча вже з'явилися окремі праці. Зокрема, у 2001 році була опублікована стаття Олександра Уманця «Початок «десталінізації» на Чернігівщині»⁸, в якій на основі архівних матеріалів висвітлено процес ознайомлення населення з постановою ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків».

У вітчизняній історії найповніше тема десталінізації в Україні досліджена в працях В.Барана та В.Даниленка⁹.

Почалася десталінізація і на Чернігівщині. В «Деснянській правді» від 14 лютого 1956 року на першій сторінці говорилося: «Сьогодні в Москві відкривається ХХ з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу... Рішення з'їзду ввійдуть в історію, стануть бойовою програмою дій для всіх радянських людей»¹⁰. Як бачимо, автор пафосних, на перший погляд, рядків певною мірою виявився правим.

Слід зазначити, що за канонами системи «десталінізація» йшла по відпрацьованій схемі, що можна прослідкувати за публікаціями в пресі. Ще 26 лютого 1956 року «провінційна» «Деснянська правда» повідомила про те, що 25 лютого в Кремлі закінчив свою роботу ХХ з'їзд КПРС¹¹ (ясно - ні слова про «таємну» доповідь), і тільки 3 липня на першій сторінці - «Документ великого історичного значення» (Постанова Центрального Комітету КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків»)¹².

Отже, через кілька місяців після завершення роботи ХХ з'їзду КПРС пересічний мешканець Чернігівщини мав змогу ознайомитися з другим за значущістю документом щодо питання «культу особи». І хоча доповідь вважається секретною, в пресі (в досить загальних рисах) йшла мова про «культ особи». Критика культу особи була названа сміливою і принциповою¹³.

Відтак можна вважати, що одним із важливих засобів реалізації ідеологічно-пропагандистського аспекту десталінізації стала місцева преса.

Час від часу в місцевих газетах з'являлися повідомлення про хід обговорення «секретної» доповіді на партійних зборах. Оскільки повний її текст з'явився в «Известиях ЦК КПСС» лише 1989 року¹⁴, то фактично єдиним способом ознайомлення комуністів з доповіддю було читання її з «червоних книжечок» на зборах. Партійні організації області знайомили з доповіддю Першого секретаря ЦК КПРС М.С.Хрущова комуністів, а також безпартійний актив¹⁵. Десталінізація на практиці набувала рис тотальної, «проникала» в різні сфери життя суспільства. Так, у доповіді про виконання постанови бюро Чернігівського обкому КП України

від 12 квітня 1956 року «Про стан роботи кафедри марксизму-ленінізму Чернігівського педінституту» зазначалося: «Ще раз були переглянуті плани навчання роботи викладачів у світлі рішень XX з'їзду і внесені відповідні зміни і доповнення в тематику, а також в рекомендовану літературу. Кафедра звернула увагу викладачів на зв'язок навчального матеріалу з рішеннями XX з'їзду партії, зокрема на роз'яснення таких важливих теоретичних питань про мирне співіснування двох систем, про можливість відвернення війн у сучасну епоху, про форми переходу різних країн до соціалізму, особливо на показ керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії, вирішальної сили народних мас в історії і на боротьбу з пережитками культу особи»¹⁶. І далі: «До нового навчального року переглянуто учбово-методичні посібники і переобладнаний кабінет марксизму-ленінізму в світлі рішень XX з'їзду Партії і постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків»¹⁷. Не обійшло «світло рішень» XX з'їзду й інший вищий навчальний заклад Чернігівщини. «Вже на початку березня 1956 року в інституті (Ніжинський педагогічний інститут) проведена нарада деканів факультетів і керівників кафедр інституту. На нараді прийнято рішення про перегляд навчальних програм, підручників та посібників, що ними користуються викладачі і студенти, про написання на програми і підручну літературу коротких зауважень щодо змін у зв'язку з матеріалами XX з'їзду КПРС, спрямовуючи їх проти пережитків культу особи, поширення якого принижувало роль колективного керівника партії»¹⁸.

З наведених вище фактів можна зробити висновок, що ідеологічна «обробка» молоді була визнана першочерговим завданням. Природно, молоді люди менше знали Сталіна і, що напевно, їхня свідомість краще піддається впливу та навіюванню.

Вивчення доповіді тов. М.С.Хрущова про культ особи і його наслідки проведено було також з директорами, завучами шкіл, вчителями історії, робітниками культурно-просвітницьких установ, а також на зборах активу колгоспів, підприємств, установ¹⁹.

Як правило, обговорення доповіді на зборах не проводили. Після читання тексту (приблизно 4 години) всі вставали і розходились²⁰. Усе ж реакція на почуте ніяк не могла бути однаковою. Хрестоматійним став епізод, що трапився безпосередньо на XX з'їзді КПРС: «Приголомшені делегати і запрошені ветерани партії в повному мовчанні слухали доповідь, лише іноді перебиваючи доповідача вигуками здивування та обурення. Кілька чоловік відчували себе погано, і їх вивели або винесли із зали»²¹. В деяких аудиторіях звучали вимоги відкрити обговорення. Кілька людей в різних кінцях СРСР, повернувшись додому після почутого, покінчили життя самогубством²².

На Чернігівщині реагували по-різному. Наприклад, після озвучення тексту доповіді в Ніжинському міськомі КП України кілька комуністів у своїх виступах гаряче схвалили рішення XX з'їзду як правильні, визнали правильною лінію з'їзду на рішучу боротьбу проти культу особи²³. А в відповідній записці про хід вивчення та роз'яснення рішень і матеріалів XX з'їзду КПРС в Чернігівській області від 11 квітня 1956 року зазначалось, що в усіх партійних організаціях комуністи, комсомольці, безпартійні у своїх виступах із задоволенням відзначили, що ЦК КПРС правильно і своєчасно виступив проти культу особи²⁴.

Проте навряд чи можна вважати такі заяви на зборах стовідсотково усвідомленими і щирими. Скоріше за все, це говорилося на рівні умовного набутого рефлексу за принципом: «Партія сказала - надо, комсомол ответил - есть». І зрозуміти таку поведінку неважко, врахувавши ту історичну дійсність (адже то був тільки 1956-й).

Не обходилося і без інцидентів. Так, «при ознайомленні комуністів і безпартійного активу з доповіддю М.С.Хрущова мали місце серйозні недоліки. Деякі парторганізації не врахували складу дійсного безпартійного активу, який треба було ознайомити з доповіддю. Тому були випадки, коли на збори активу

пробирались люди, які нічого спільного не мали з цим активом, які по-своєму витлумачували зміст доповіді. В промартілі «Паризька комуна» (м. Чернігів) під час читання доповіді тов. Хрущова в «червоний куток» зайшов робітник артлі, який, прослухавши частину змісту доповіді, схопився і зірвав портрет Й.В.Сталіна, назвавши при цьому Сталіна бандитом»²⁵. У військово-авіаційному училищі після ознайомлення комуністів і комсомольців з доповіддю була вчинена хуліганська дія щодо портрета Й.В.Сталіна. В одному із класів на стенді «Озброєні Сили Радянського Союзу» на портреті Сталіна були проколоти очі. В ряді колгоспів, установ, шкіл були випадки зняття портретів Сталіна»²⁶.

Такі факти свідчать, що «десталінізація згори» дійшла і до «низу». Враховуючи, що за подібний запал та «ентузіазм», скажімо, чотирма роками раніше людина в кращому випадку отримала б 25 років заслання, певно, справді «колесо історії, що звично поскрипувало в повільному погойдуванні, раптом зробило перший помітний оберт і закрутилось...»²⁷.

І хоча десталінізація відбувалася в рамках Системи та за її канонами, не можна відкидати той факт, що певною мірою люди відчували зміни в суспільному житті. Зміни, які настали і які ще могли відбутись. Пряме тому підтвердження - це ті запитання, що лунали після прослуховування на зборах «секретної» доповіді. Запитання конкретні, але зовсім не прості для відповіді. Наприклад, після ознайомлення з доповіддю комуністи партійних організацій Батуринського району поставили ряд запитань: як могли миритися з такою поведінкою Й.В.Сталіна інші члени ЦК? Як бути з портретами Й.В.Сталіна і найменуванням колгоспу його іменем?²⁸ В Новобасанському районному комітеті КП України цікавились, чи будуть зняті з бібліотечного обліку твори Сталіна і чи можна посилатись у доповідях на висловлювання Сталіна? ²⁹ У партійних організаціях Дмитрівського району присутні на зборах питали: чи вважати Сталіна ворогом народу? Чому не порушувалось питання про культ особи на XIX з'їзді партії? ³⁰ По Малодівицькому району: чому тов. Ворошилов, Каганович, Маленков та інші не вживали ніяких заходів і не сповістили про культ особи Й.В.Сталіна і його наслідки? Чому старі члени Політбюро ЦК КПРС тільки зараз про це почали говорити? Чим можна гарантувати, що це не повториться у майбутньому? Чи немає в обнародуванні доповіді Хрущова такої політики, щоб приписати собі заслуги, які були у Сталіна? ³¹ Крім того, люди цікавились, чи не пов'язане лихо народу в 1933 році з культом особи? ³² А також - якою була роль Сталіна у Великій Вітчизняній війні як міністра оборони СРСР? ³³ Чи буде змінена Конституція, складена під керівництвом Сталіна? ³⁴ Помилки, зроблені Сталіним за останні 20 років, переважають його заслуги чи ні? ³⁵ Як розраховує ЦК КПРС вести боротьбу проти наслідків пропаганди культу особи на місцях? І чим викликане обнародування доповіді М.С.Хрущова «Про культ особи і його наслідки»?³⁶

У документах, в яких міститься інформація про хід зборів, зазначається, що відповіді на всі поставлені запитання були дані в розрізі доповіді тов. Хрущова М.С. XX з'їзду КПРС³⁷. Проте якими конкретно були ці відповіді (або хоча б приблизний їх зміст), не згадується. А відповіді за тих обставин були вкрай необхідні.

Дати уявлення про особливості реакції людей на доповідь-«бомбу» можуть, крім архівних документів, спогади сучасників. Згадує колишній секретар райкому комсомолу Понорницького району Станіслав Коваль: «З текстом доповіді «Про культ особи...» я ознайомився особисто, адже коли проводилися партійні збори з цього питання у нас в районі, я здавав сесію в Харківському інституті. Коли повернувся додому (це було вже влітку), книжечку - формату приблизно А4 і обсягом десь до 15 сторінок - в червоній обкладинці взяв в райкомі партії під підпис. Ознайомившись із змістом, був дуже вражений та схвилюваний, бо нелегко було повірити у все ТЕ...

У серпні 1956 року довелося бути присутнім на пленумі райкому партії - тоді зачитували доповідь. Про реакцію аудиторії на почуте можу сказати: слухали з цікавістю. Звісно, позитивне ставлення до засудження культу було неодностайним.

Негативні відгуки також лунали.

Зараз пишуть, що дехто тоді, у 1956-му, після того, як була зачитана доповідь на зборах, покінчив з життям. Не знаю. Може, в «верхах» щось і було, але на нашому рівні нічого подібного не траплялося. Скоріше навпаки: у людей з'явилась надія... З іншого боку - злість була в душі і в серці через те, що всього цього могло б і не бути...»³⁸.

Як бачимо, «секретна» доповідь не була великим секретом, оскільки за певних умов з нею можна було ознайомитись навіть в індивідуальному порядку. Що ж до обговорень «політичної події № 1», так би мовити, «на кухні», то тут люди поводити себе ще дуже і дуже стримано. Сформована за сталінських часів життєво важлива необхідність (у прямому значенні) або (і) гіркий досвід примушували тримати власну думку при собі, яким би ставленням до політичних нововведень вона не характеризувалась. «В подібних речах не заведено було бути відвертим. Загалом схвалюючи політику викриття культу особи, говорити намагалися в межах дозволеного (хоча де завершувались ці межі?). Причина такої стриманості проста - люди боялися повторення. А отже, для них то було питання життя»³⁹.

Так проходило ознайомлення громадськості з найважливішим документом від 1956 року. Та був ще один, не менш важливий для реалізації політики десталінізації. Це постанову ЦК КПРС від 30 червня 1956 року «Про подолання культу особи і його наслідків».

У «Правде» ця постанова була опублікована 2 липня, в «Деснянській правді» - 3 липня 1956 року⁴⁰.

Вже 2 липня за рішенням бюро Чернігівського міськкому партії була проведена нарада секретарів первинних партійних організацій міста. Після зачитання партдокумента секретар Чернігівського обкому КП України Шевчук і секретар міськкому КП України Косухін дали роз'яснення і настанову, як краще організувати і проводити роботу по його вивченню⁴¹.

Секретарям первинних партійних організацій було запропоновано негайно провести наради з агітаторами, зачитати їм вказану постанову ЦК КПРС і доручити текстуальне читання і роз'яснення її серед робітників і службовців міста. Цю роботу, як вказувалося в надісланій інформації 4 липня 1956 р. міськкомом КПУ Чернігівському обкому КПУ, належить доручити підготовленим комуністам, котрі в змозі дати вичерпні відповіді на запитання, що виникатимуть⁴².

Було запропоновано після проведення читання й ознайомлення з постановою в усіх парторганізаціях міста провести відкриті партійні збори з порядком денним: «Про постанову ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків». Був складений графік проведення цих зборів і виділено доповідачам підготовлених комуністів, членів міськкому і обкому партії⁴³.

Робота з реалізації намічених планів проводилась динамічно. Вже 3 липня у первинних парторганізаціях Чернігова почалося роз'яснення вказаної постанови. Так, на фабриці музичних інструментів 3 липня було проведено розширене засідання партійного бюро за участю партактиву. Протягом 3-4 липня читання постанови проведено в 10 цехах для 880 робітників⁴⁴. Детальну інформацію щодо проведення аналогічної роботи на інших підприємствах Чернігова можна знайти у статті Олександра Уманця.⁴⁵

18 липня «Деснянська правда» в постійній рубриці «Партійне життя» повідомила про проведені збори пропагандистів та агітаторів м.Чернігова. Вказувалося, що на зборах були присутні приблизно 450 чоловік. Нижче наводилась доповідь про постанову ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків» та завдання, що випливають з цієї постанови, з якою виступив секретар обкому КП України т. Шевчук. Відзначаючи величезне історичне значення постанови, доповідач сказав: «Радянські люди бачать, що партія за останні роки рішуче усуває наслідки культу особи в усіх галузях партійного, державного, господарського і культурного будівництва... На підприємствах і будовах, в установах і МТС, в колгоспах і радгоспах Чернігівщини триває обговорення постанови ЦК КПРС, в якому беруть

участь найширші маси трудящих міст і сіл...

Треба сказати, що порушення ленінських принципів партійного та радянського керівництва мали місце і в Чернігівській обласній партійній організації.

У деяких районах: Бахмачі, Куликівці, Новій Басані - нерегулярно скликалися пленуми райкомів партії. ...На бюро обкому партії серйозно критикували секретаря Сосницького райкому КП України т. Волжанського, який допускає негідні вчинки, нетерпимо ставиться до тих, хто виступає з критичними зауваженнями, заохочує підлабузництво. Великі хиби є в стилі керівництва заступника голови облвиконкому т. Березняка, начальника обласного управління сільського господарства т. Березового. ...Деякі керівники стають на шлях голого адміністрування, глибоко не вникаючи в справи...»⁴⁶. До відома присутніх було доведено, що в ряді районів порушувалися строки скликання сесій районних рад депутатів трудящих, що депутати недостатньо залучаються до участі в роботі рад.

Майже всі, хто виступав на подібних зборах, схвалювали постанову ЦК КПРС⁴⁷. Хоча за новизною змісту інформації цей документ явно поступався «секретній» доповіді, був менш резонансний, тим більше, що в постанові культ особи визначав як «пройдений етап в житті радянської країни»⁴⁸, десталінізація тривала, постійно демонструючи свою «підзвітність» Системі. Адже важко уявити, що про ті «хиби в керівництві», про які відверто заговорили на зборах влітку 1956-ого, раніше ніхто не знав. Звичайно ж, знали. Та й як тут не скажеш про це, коли «нагорі» ясно дали зрозуміти: культ особи - це неправильно. Звідси і маємо «порушення ленінських принципів партійного і радянського керівництва в Чернігівській облпарторганізації», своєрідні спроби викриття «культиків» вождів місцевого рівня - секретарів райкомів партії, деяких керівників Чернігівських підприємств. Навіть формулювання, на зразок «нетерпиме ставлення до тих, хто виступає з критичними зауваженнями», «грубо поводить з підлеглими», нагадують про доповідь на найвищому рівні.

Проте сказана вголос правда (нехай дозована і вибіркова) максимально можливо вплинула на подальший хід історії. Суспільство, «знайомлячись» з власним минулим, звикало до умов післясталінського устрою, поступово руйнувався міф про «непогрішимість» партії, створюючи передумови для лібералізації духовного і культурного життя.

Джерела та література:

1. Известия ЦК КПСС. - 1989. - № 3. - С. 128.
2. Цит. за: В. Я. Лакшин. «Новый мир» во времена Хрущева: Дневник и попутное (1953 - 1964). - М., 1991. - С. 32.
3. А. И. Аджубей. Крушение иллюзий. - М., 1991. - С. 93.
4. Известия ЦК КПСС. - 1989. - № 3. - С. 130.
5. Там само. - С. 131 - 132.
6. Там само.
7. А. И. Аджубей. Указ.соч. - С. 181.
8. Уманець О. . Початок «десталінізації» на Чернігівщині // Сіверянський літопис. - 2001. - № 3. - С. 96 - 100.
9. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946 - 1980-ті рр.). - Том 13. - К., 1999. - С. 64 -73; В.К.Баран. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953 -1985 рр. - Львів, 1992. - С. 13 - 20.
10. Десянська правда. - 1956. - 14 лютого.
11. Десянська правда. - 1956. - 26 лютого.
12. Десянська правда. - 1956. - 3 липня.
13. Там само.
14. Див.: Известия ЦК КПСС. - 1989. - № 3.
15. Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО). - П-470, оп. 9, спр. 391, арк. 30.
16. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 385, арк. 75.
17. Там само. - Арк. 79.
18. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 391, арк. 16.
19. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 430, арк. 99.
20. Медведев Рой. XX съезд КПСС: до и после // Преподавание истории в школе. - 2000. - № 7. - С. 26.

21. Там само. - С. 25.
22. Там само. - С. 26.
23. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 430, арк. 200.
24. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 391, арк. 30.
25. Там само.
26. Там само. - Арк. 31.
27. Лакшин В.Я. Указ. соч. - С. 5.
28. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 430, арк. 88.
29. Там само. - Арк. 90.
30. Там само. - Арк. 96.
31. Там само. - Арк. 99.
32. Там само. - Арк. 109.
33. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 430, арк. 88.
34. Там само. - Арк. 107.
35. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 91, арк. 31.
36. Там само. - Арк. 32.
37. ДАЧО. - П-470, оп. 9, спр. 430, арк. 88.
38. Спогади С.Ковалю (з березня 1956 по березень 1957 рр. - кандидат в члени Комуністичної партії України, з березня 1957 року - член партії) // З особистого архіву автора.
39. Там само.
40. Деснянська правда. - 1956. - 3 липня.
41. О. Уманець. Початок «десталінізації» на Чернігівщині // Сіверянський літопис. - 2001. - № 3. - С.
42. Там само. - С. 97.
43. Там само.
44. Там само.
45. О. Уманець. Вказана стаття.
46. Деснянська правда. - 1956. - 18 липня.
47. О. Уманець. Вказ. стаття. - С. 98.
48. Деснянська правда. - 1956. - 3 липня.

Раїса Воробей

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРИКАЗІВ ГРОМАДСЬКОЇ ОПІКИ У СИСТЕМІ ГУБЕРНСЬКИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)

Серед установ, що підпорядковувалися губернатору, були і прикази громадської опіки.

Прикази громадської опіки у першій половині ХІХ ст. продовжували залишатися установами з дуже широкими й різноманітними завданнями. У законах Росії особливо підкреслювалося, що прикази громадської опіки є органами з керування благодійними установами й закладами: лікарнями, богадільнями, сирітськими будинками. Проте вони мали й інші завдання, що полягали, насамперед, у завідуванні деякими тюремними закладами, на зразок робітних та гамівних будинків. Законодавство царської Росії пропонувало всіх людей, які «праздно валандаються» або займаються жебракуванням, забирати й приписувати в робітні будинки, де встановлювався суворий режим з примусовою працею. У гамівні будинки поміщикам дозволялося здавати деяких кріпаків, окрім того, сюди направляли й інші категорії «злочинців», зокрема, батьки могли за непокору послати туди своїх дітей.

Прикази громадської опіки були в той же час і своєрідними банками. Маючи у своєму розпорядженні значні кошти, відпущені урядом на добродійність, а частиною зібрані з населення для тих же цілей, прикази пускали ці кошти в оборот, позичаючи їх поміщикам під заставу майна. Таким чином, здійснювалися фінансові